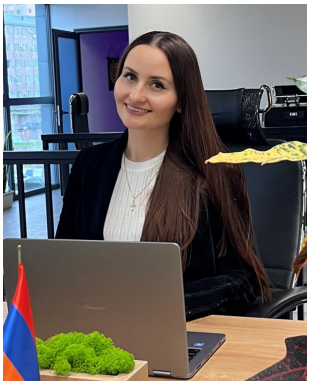

DOI: 10.59560/18291155-2024.3-130

ԼԻԱ ԹԵՎՈՍՅԱՆ
Եվրասիա միջազգային համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
նույն ամբիոնի հայցորդ

ՄՏԱՎՈՐ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄ. ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփագիր

Սույն հետազոտության շրջանակներում հեղինակն անդրադառնում է ժողովրդավարական հասարակությունում մտավոր սեփականության իրավունքների սահմանափակման համաչափության առանցքային խնդրին: Ուսումնասիրությունը հիմնականում կենտրոնանում է արտակարգ իրավիճակների և ռազմական դրության ժամանակ մտավոր սեփականության իրավունքների սահմանափակումների սահմանների թույլատրելիության հիմքերին՝ վեր հանելով սահմանադրական համապատասխան նորմերի բացերը, առաջարկելով փոփոխություն Սահմանադրության 76-րդ հոդվածում:

Հետազոտության գործնական նշանակությունը Սահմանադրության համապատասխան նորմերի օրենսդրական բարեփոխումներին միտված առաջարկներ ներկայացնելն է, որոնք ուղղված են, մի կողմից՝ անհատի մտավոր սեփականության իրավունքների հարգմանը և մյուս կողմից՝ հանրային շահերից բխող արդարացված սահմանափակումներին: Այս ուսումնասիրությունը նպաստում է անհատական իրավունքների և

հասարակության կարիքների հավասարակշռման նորովի մոտեցման ձևավորմանը՝ տարբերակելով այն ոլորտի այլ աշխատանքներից:

Հիմնաբառեր. ստեղծագործելու ազատություն, մտավոր սեփականության իրավունք, սահմանադրաիրավական կարգավորում, իրավունքի սահմանափակում, համաչափություն:

ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդվածի կարգավորումների համատեքստում Հայաստանի Հանրապետությունում պետությունը, ճանաչելով մարդուն որպես բարձրագույն արժեք, մի կողմից վերջինիս հիմնական իրավունքների ու ազատությունների ինչպես հարգումը, այնպես էլ պաշտպանությունը վերապահել է հանրային իշխանությանը՝ որպես անմիջական պարտականության կատարման օբյեկտ, մյուս կողմից՝ նույն հանրային իշխանությունը սահմանափակված է դարձյալ մարդու այդ իրավունքներով ու ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Այս առումով յուրաքանչյուր իրավական պետության համար, այդ թվում՝ ժողովրդավարական հասարակությունում, հետապնդվող նպատակների համաչափության իմաստով առանցքային խնդիր է դառնում մարդու հիմնարար իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումների սահմանների թույլատրելիությունը, դրանց համապատասխանությունը Սահմանադրությամբ սահմանված արժեքային համակարգին:

Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների սահմանների ու սահմանափակումների մասին ժամանակակից քննարկումները հիմնվում են հիմնականում անհատների միջև փոխհարաբերությունների անուղղակի հետևյալ հայեցակարգի վրա[1]. մի դեպքում, մարդու իրավունքների սահմանափակումները համարվում են արդարացված, եթե դրանք ծառայում են ավելի մեծ օգուտի կամ անհրաժեշտ են

[1] Տե՛ս **John Finnis**. Natural Law and Natural Rights, Second Edition, Clarendon Law Series Edited by Paul Craig, Oxford University press, https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/287316/mod_folder/content/0/John%20Finnis%20Natural%20Law%20and%20Natural%20Rights%20Clarendon%20Law%20%202011.pdf էջ 216:

հասարակական կարգը պահպանելու համար, իսկ մյուս դեպքում, յուրաքանչյուրի անհատական իրավունքները չեն դիտարկվում որպես բացարձակ և պետք է հավասարակշռված լինեն այլոց իրավունքներին ու շահերին, ինչպես նաև ամբողջ հասարակության կարիքներին, ինչը և նշանակում է, որ սեփական իրավունքների իրացումը որոշակի սահմանների շրջանակում կարող է սահմանափակել այլոց իրավունքները կամ բարեկեցությունը՝ հասարակության մեջ առաջացնելով խզումներ՝ արդարություն և ներդաշնակություն ապահովելու նպատակով:

Միջազգային իրավական հիմնարար կարգավորումների բովանդակությունից հետևում է, որ մարդու իրավունքների սահմանափակումները պետք է սահմանված լինեն օրենքով, բխեն այլոց իրավունքների և ազատությունների հարգման ու ճանաչման արդարացի պահանջներից՝ հասարակական կարգը և ընդհանուր բարեկեցությունը բավարարելու նպատակով[1]: Այս առումով արդարացի է պրոֆեսոր Վ.Ի. Գոյմանի մոտեցումը, ըստ որի՝ «իրավունքի (ազատության) սահմանափակումն անհրաժեշտ է բնորոշել որպես օրենքով նախատեսված հիմքերով և սահմանված կարգով իրականացվող՝ դրա շրջանակի նեղացում»: Բացի այդ, այլ հեղինակներ իրավացիորեն նշում են նաև այն, որ «իրավունքների սահմանափակումը հնարավոր է միայն այն օրենքի հիման վրա, որը նպաստում է ժողովրդավարական հասարակության ընդհանուր բարեկեցությանը»[2]:

[1] Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 29-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է որ. «Իր իրավունքներն ու ազատություններն իրականացնելիս յուրաքանչյուր ոք պարտավոր է ենթարկվել միայն այնպիսի սահմանափակումների, որոնք օրենքով սահմանված են բացառապես մյուսների իրավունքների ու ազատությունների պատշաճ ճանաչումն ու հարգումն ապահովելու և դեմոկրատական հասարակարգում բարոյականության արդարացի պահանջները, հասարակական կարգը և ընդհանուր բարեկեցությունը բավարարելու նպատակով»: Գրեթե նույնաբովանդակ դրույթ է ամրագրված նաև ՄԱԿ-ի 1966 թվականի «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» դաշնագրում:

[2] Տե՛ս Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М.В. Баглая, д.ю.н., проф. Ю.И. Лейбо и д.ю.н., проф. Л.М. Энтина. — М.: Норма, 2004. — 832 էջ, http://krasinskiy.ru/Baglai.pdf

Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես իրավական և սոցիալական պետություն, Սահմանադրության 11-րդ հոդվածով մասնավորապես ամրագրել է, որ Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական կարգի հիմքը սոցիալական շուկայական տնտեսությունն է, որը հիմնված է մասնավոր սեփականության, տնտեսական գործունեության ազատության, ազատ տնտեսական մրցակցության վրա և պետական քաղաքականության միջոցով ուղղված է ընդհանուր տնտեսական բարեկեցությանը և սոցիալական արդարությանը՝ միաժամանակ ընդգծելով պետության դերը սոցիալական ու իրավական արդարության գործում:

Ասվածի համատեքստում անհրաժեշտ է նկատել, որ եթե ժամանակակից սոցիալական պետության առաջանային խնդիրներից է գույքի սեփականության իրավունքի՝ որպես հիմնարար իրավունքի պաշտպանությունը, ապա նույնչափ կարևոր է մտավոր սեփականության իրավունքի օրինաչափ և համաչափ սահմանափակումների նշանակությունը: Չնայած այն հանգամանքին, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ հռչակվում է, որ մտավոր սեփականությունը պաշտպանվում է օրենքով» (հոդվ. 60, մաս 7), ինչը բնորոշ է ժամանակակից սահմանադրություն ունեցող երկրներին[1], այդուհանդերձ, հարկ է նկատել, որ սահմանադիրը հետապնդել է պետությունում ձևավորվող նոր տնտեսական հարաբերությունների արմատավորման համար կայուն հիմքերի ստեղծման անհրաժեշտություն[2]՝ միևնույն ժամանակ նույնացնելով մտավոր սեփականության իրավունքը ստեղծագործական և մտավոր գործունեության արգասիքի՝ արդյունքի հետ:

---

[1] Տես **Андреева Г.Н.** Конституционные основы права интеллектуальной собственности в зарубежных странах // Журнал “Право интеллектуальной собственности“, 2017, էջ 16, https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionnye-osnovy-prava-intellektualnoy-sobstvennosti-v-zarubezhnyh-stranah-statya

[2] Տես Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրությամբ՝ **Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի**: Եր., «Իրավունք», 2010, էջ 119:

Սահմանադրությամբ ամրագրված են մարդու սեփականության իրավունքի սահմանափակման հիմքերը: Մասնավորապես, նույն Սահմանադրության 60-րդ հոդվածի 3-րդ կետը սահմանել է, որ. «Սեփականության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով», ապա նույն հոդվածի 5-րդ կետի կարգավորման բովանդակությունից հետևում է, որ՝ «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարումն իրականացվում է օրենքով սահմանված բացառիկ դեպքերում և կարգով՝ միայն նախնական և համարժեք փոխհատուցմամբ»:

Սահմանադրական հիշյալ դրույթների համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ անձի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները կարող են սահմանվել օրենսդրությամբ և բացառապես Սահմանադրությամբ ամրագրված նպատակներին համապատասխան. իրավունքի գերակայությամբ պայմանավորված՝ այդ սահմանափակումներն ունեն որոշակի սահման և կրում են խիստ սահմանված ձև, այլ անձանց իրավունքների, ազատությունների և պետության շահերի պաշտպանության շրջանակում այդ սահմանափակումները գործում են ընդհանուր բարիքն ապահովելու համար և հանդիսանում իրավունքների և ազատությունների հիմնական երաշխավորը:

Հարկ է նկատել, որ նույնաբովանդակ նպատակներ են հետապնդում նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական կոնվենցիա) այն կարգավորումները, որոնք վերաբերում են մարդու սեփականության իրավունքին, այդ թվում՝ մտավոր սեփականության պաշտպանությանն ու սահմանափակմանը: Մասնավորապես նույն Կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով սահմանվում է, որ. «(...) Ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր ունեցվածքից, բացառությամբ հանրային շահի և օրենքով նախատեսված դեպքերի

ու պայմանների՝ դրանց կորստի համար ժամանակին վճարվող արդարացի փոխհատուցման պայմանով: Գույքի օգտագործումը կարող է կարգավորվել օրենքով այնքանով, որքանով դա անհրաժեշտ է ընդհանուր շահերի համար: (...) Մտավոր սեփականությունը պետք է պաշտպանված լինի»: Իսկ նույն Եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 արձանագրության 1-ին հոդվածի կարգավորումների բովանդակությունից բխում է, որ ոչ ոքի չի կարելի զրկել իր գույքից, բացառությամբ ի շահ հանրության և այն պայմաններով, որոնք նախատեսված են օրենքով ու միջազգային իրավունքի ընդհանուր սկզբունքներով:

Ինչ վերաբերում է սեփականության և մտավոր սեփականության իրավունքների հարաբերակցության խնդրին, ինչպես նաև այն հանգամանքին, որ Եվրոպական Միության Հիմնարար իրավունքների մասին խարտիայի 17-րդ հոդվածը բովանդակային առումով համընկնում է Եվրոպական կոնվենցիայի 17-րդ հոդվածի կարգավորումների նշանակությանը, ապա տեղին է նկատել, որ Եվրոպական համայնքների ընկերակցության դատարանի՝ Հաուէրի գործով (ECR [1979] 3727) 1979 թվականի դեկտեմբերի 13-ին կայացված որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշման համաձայն Խարտիայի նույն 17-րդ հոդվածով սահմանված երաշխիքները համապատասխանաբար կիրառվում են մտավոր սեփականության նկատմամբ[1]:

Այսպիսով՝ միջազգային իրավական ակտերի համակարգային վերլուծության արդյունքներով պայմանավորված ակներև է դառնում այն, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական կարգավորումների շրջանակում օրենսդիրը, մտավոր սեփականության իրավունքը բացառապես նույնացնելով սեփականության իրավունքի հետ, անտեսել է մտավոր սեփականության իրավունքից ծագած նույն սեփականության արդյունքի նկատմամբ անձնական ոչ գույքային իրավունքները, որոնք ի տարբերություն գույքային իրավունքների, «...անօտարելի և անփոխանցելի են և պահպանվում են անժամկետ,...» (ՀՀ

[1] EU Charter of Fundamental Rights, http://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/17-right-property

քաղաքացիական օրենսգրքի 1121-րդ հոդվ, մաս 3), ինչը նշանակում է, որ անձի մտավոր սեփականության իրավունքն ամբողջապես ենթարկվում է սահմանափակման միայն օրենքով՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

Բացի այդ, մտավոր սեփականության իրավունքի սահմանափակման հաջորդ հիմքի վերաբերյալ դրույթ նախատեսված է ՀՀ Սահմանադրության «Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումներն արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ» վերտառությամբ 76-րդ հոդվածով, որը բովանդակում է մարդու այն հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք ենթակա են սահմանափակումների արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ, ինչպես նաև նախատեսում է բացառություն հանդիսացող իրավունքներն ու ազատությունները: Նույն հոդվածի կարգավորումների շրջանակում սահմանադիրը սահմանել է, որ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես կասեցվել կամ լրացուցիչ սահմանափակումների ենթարկվել միայն այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը՝ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնված միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

Այսինքն, Սահմանադրության 76-րդ հոդվածով ժամանակավորապես կասեցման կամ լրացուցիչ սահմանափակումների է ենթակա նաև մարդու ստեղծագործության ազատությունը (ՀՀ Սահմանադրություն, հոդվ. 43), որն ընկած է մտավոր սեփականության իրավունքի կենսագործման հիմքում, իսկ այդ իրավունքների սահմանափակման ձևը օրենսդիրը վերապահել է գործադիր իշխանության մարմնի որոշմանը[1]:

[1] Տես **Վաղարշյան Ա.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն): «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2017, № 3 (24), էջ 10:

Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակներին համապատասխան այս կամ այն իրավունքի սահմանափակում սահմանելով՝ պետությունն ապահովում է սահմանադրորեն պաշտպանված արժեքների և անհատի շահերի հավասարակշռությունը: Ընդ որում, այդպիսի հավասարակշռության ապահովումը ենթադրում է, մի կողմից՝ իրավունքների և ազատությունների սպառիչ սահմանափակումների առկայություն, մյուս կողմից՝ այդպիսի սահմանափակման նպատակները պետք է լինեն ոչ միայն իրավական, այլև հիմնավորված սոցիալական պաշտպանության տեսակետից և համապատասխանեն արդարության պահանջներին:

Միևնույն ժամանակ, եթե իրավունքների և ազատությունների նման սահմանափակումները իրականացվում են նույնիսկ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակներով, ապա մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները չեն կարող մեկնաբանվել կամ չպետք է հանգեցնեն Սահմանադրությամբ և օրենքներով երաշխավորված այլ քաղաքացիական, քաղաքական և այլ իրավունքների շեղմանը[1]:

Այս առումով պետության պոզիտիվ պարտավորությունն է ապահովել մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափությունը սահմանադրորեն ամրագրված նպատակներին ու պայմաններին համապատասխան, ինչը նշանակում է, որ՝

ա) սահմանադրական նորմերի հիման վրա օրենսդիրը չի կարող սահմանել այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք կխախտեն այս կամ այն իրավունքի բուն էությունը՝ հանգեցնելով այդ իրավունքի իրական բովանդակության կորստին.

բ) եթե սահմանադրորեն հաստատված նպատակներին համապատասխան սահմանվում է որոշակի իրավունքի սահմանափակում, ապա դա պետք է երաշխավորի սահմանադրորեն պաշտպանված արժեքների և շահերի հավասարակշռության ապահովում՝ կիրառելով

[1] Տես նաև՝ **Нарутто Светлана Васильевна.** Комментарий к Конституции Российской Федерации. Нормативная литература. - Москва: КНОРУС, 2021, էջ 113:

միայն անհրաժեշտ և այդ նպատակներով պայմանավորված միջոցներ[1]:

Միաժամանակ, Սահմանադրության 81-րդ հոդվածով սահմանված մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները մեկնաբանելու մասով միջազգային իրավական պրակտիկան հաշվի առնելու վերաբերյալ դրույթների բովանդակությունից[2] անհրաժեշտ է բխեցնել հետևյալը, որ՝

ա) անձի հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման ու դրանց գործնական իրացման երաշխիքների ապահովման հիմքում պետք է ընկած լինեն նաև միջազգային իրավական մոտեցումները[3],

բ) նույն իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումն անհրաժեշտ է ընկալել առավելապես բացառություն ընդհանուր կանոնից, և ոչ թե հակառակը[4]:

Այս մոտեցման կապակցությամբ անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, իր 2020 թվականի ապրիլի 14-ի ՍԴՈ-1522 որոշմամբ անդրադառնալով սեփականության իրավունքի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտմանը, սահմանել է այդ իրավունքի սահմանափակման հիմնական հետևյալ

[1] Տես նաև՝ **Лазарев Л.В.** Комментарий к Конституции Российской Федерации. Предисловие к третьему изданию. - Проспект, 2019, էջ 11:

[2] Սահմանադրության 81-րդ հոդվածը սահմանում է՝ «1. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ Սահմանադրությունում ամրագրված դրույթները մեկնաբանելիս հաշվի է առնվում Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած՝ մարդու իրավունքների վերաբերյալ միջազգային պայմանագրերի հիման վրա գործող մարմինների պրակտիկան: 2. Հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով սահմանված սահմանափակումները»:

[3] Տես **Թաթոյան Ա.,** Անձի իրավունքների ապահովման հիմնախնդիրները վարչական ձերբակալման և բերման ենթարկելու ընթացակարգերում՝ ազատությունից զրկման սահմանադրական հայեցակարգի համատեքստում: ՀՀ Իրավաբանների միություն. ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ: Պետություն և իրավունք, Թիվ 3 (73) 2016 թ., https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/petiravunq/2016(3).pdf

[4] Տես նաև՝ **Лебедев В.А.** Конституционные основы ограничений прав и свобод человека и гражданина. № 1 (122) январь 2017, 1 (122):

չափորոշիչները, որ «բոլոր դեպքերում իր գույքից անարգել օգտվելու իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը ենթադրում է արդարացի հավասարակշռություն հասարակության գերակա շահերի և մարդու հիմնարար իրավունքների ապահովման անհրաժեշտության միջև»:

Նույն որոշման մեջ անդրադարձ կատարելով սեփականության իրավունքի սահմանափակման հիմնահարցին՝ Սահմանադրական դատարանն ընդգծել է նաև, որ «Դա ոչ միայն իր բնույթով իրավունքի սահմանափակման առանձնահատուկ ինստիտուտ է, այլև անխուսափելիորեն նշանակում է, որ առկա է իրավաչափ նպատակի և սեփականության իրավունքի համադրման անհրաժեշտություն: Նման համադրման արդյունքում որևէ կոնկրետ սեփականության օբյեկտի նկատմամբ Սահմանադրությամբ նախատեսված հիմքերով իրավունքը կարող է սահմանափակվել կամ դադարել, եթե այն ծառայում է բացառիկ՝ գերակա հանրային շահի բավարարմանը»:

Բացի այդ, հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման ոլորտի օրենսդրության նորմերի տրամաբանության շրջանակում[1], Սահմանադրական դատարանն իր 2010 թվականի հուլիսի 13-ի ՍԴՈ-903 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը, ըստ որի՝ «....սեփականության իրավունքի իրականացումը սահմանադիրը կաշկանդում է որոշակի հանրային արժեքներ պահպանելու պահանջով: Դրանք են. շրջակա միջավայրը, այլ անձանց, հանրության և պետության իրավունքները և օրինական շահերը: Նման մոտեցումը կոչված է ապահովելու սեփականատիրոջ և այլոց իրավունքների ու հանրային շահերի միջև ողջամիտ

[1] Մասնավորապես՝ «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Օրենքի գործողությունը տարածվում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, ինչպես նաև համայնքներին (այսուհետ՝ սեփականատերեր) սեփականության իրավունքով պատկանող և Հայաստանի Հանրապետությունում գտնվող կամ Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցում ստացած կամ հաշվառված սեփականության իրավունքի բոլոր օբյեկտների (անշարժ կամ շարժական գույք, գույքային իրավունքներ, արժեթղթեր և այլն) վրա (այսուհետ՝ օտարվող սեփականություն)»:

հավասարակշռություն՝ գույքի նկատմամբ անձի սեփականության իրավունքի իրականացումը ճանաչելով երաշխավորված, սակայն ոչ բացարձակ»:

Սակայն, անհրաժեշտ է նաև համաձայնվել այն պնդման հետ, որ գյուտի, արդյունաբերական նմուշի և մոդելի, ապրանքային նշանի, ֆիրմային անվանման և այլնի նկատմամբ իրավունքները հատուկ մտավոր սեփականություն են և դրանց նկատմամբ իրավունքներն էապես տարբերվում են իրերի նկատմամբ սեփականության իրավունքից[1] և, միևնույն ժամանակ, այդ տեսակը, իրերի նկատմամբ սեփականության իրավունքի հետ ընդհանուր ոչինչ չունենալով, գենետիկորեն կապված է մարդու մտածողության, շրջապատող աշխարհի ճանաչման և ստեղծագործողի բանականության հետ:

Հետազոտման առարկա հիմնախնդրի կապակցությամբ անդրադառնալով արտասահմանյան առանձին երկրների իրավակիրառ պրակտիկային՝ անհրաժեշտ է նշել հետևյալ նկատառումները. մասնավորապես՝ Շվեյցարիայի Համադաշնության Սահմանադրության 29-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «(...) գույքը երաշխավորված է: Սեփականությունից զրկելը և դրա զրկմանը համարժեք գույքի սահմանափակումը հատուցվում է ամբողջությամբ», ինչը նշանակում է, որ այս կարգավորմամբ պաշտպանվում են սեփականատիրոջ ոչ միայն շարժական և անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքները, այլև՝ ոչ նյութական իրավունքները[2]: Կամ, Ճապոնիայի Սահմանադրության 20-րդ հոդվածը հռչակում է, որ «Սեփականության իրավունքը չպետք է ոտնահարվի: Սեփականության իրավունքները սահմանված են օրենքով և պետք է համապատասխանեն հանրության բարեկեցությանը»: Նույն իրավական կարգավորումներից հետևում է հետևյալը, որ

[1] Մանրամասն տես նաև **Թասալյան Լ.Հ.,** Քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների, ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների անհատականացման միջոցները որպես մտավոր սեփականության ոչ ավանդական օբյեկտներ: Մաս 1, Եր., 2020, էջ 7, **Сергеев А.П.** Право интеллектуальной собственности в РФ. - М., 1999, էջ 13 և այլն:

[2] Տես **Rhinow, R.** Grundzüge des Schweizarisches Verfassungsrecht. – Bern, 2003. – S. 1609:

սահմանադրությամբ պաշտպանվող սեփականության շրջանակն ընդգրկում է ոչ միայն նյութական իրավունքները, բնական ռեսուրսների օգտագործման իրավունքները, արտադրության կարևորագույն գործոնների նկատմամբ սեփականության իրավունքները, այլ նաև հեղինակային իրավունքը և արտոնագրային իրավունքները[1]:

Այստեղից պարզ է, որ մտավոր սեփականության իրավունքը, լինելով սեփականության իրավունքի ինքնուրույն և միաժամանակ հատուկ տեսակ, եթե օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցում ստացած կամ հաշվառված չէ, ապա չի կարող դիտարկվել որպես հետազոտման առարկա օրենքի կարգավորման ենթակա իրավահարաբերության օբյեկտ, չի կարող օտարվել որպես սեփականության իրավունք, այդ թվում՝ հանրության շահերի կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով: Դա պայմանավորված է այն հիմնավորմամբ, որ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ հեղինակային և հարակից իրավունքների պարտադիր գրանցում չի նախատեսվում, ինչը խնդրահարույց է հատկապես այդ իրավունքների պաշտպանության տեսանկյունից[2]: Այսպիսով, ընդհանրացնելով անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

1) ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածով նախատեսված սեփականության իրավունքի սահմանափակման հիմքերը տարածվում են ինչպես մարդու ստեղծագործելու ազատության, այնպես էլ մարդու մտավոր սեփականության իրավունքի նկատմամբ,

2) մարդու մտավոր սեփականության իրավունքի իրավաչափ

[1] Տես **Андреева Г.Н.** Конституционные основы права интеллектуальной собственности в зарубежных странах. Fahje, A. Wirtschaftsverfassungsrecht in Japan. – Köln; Berlin; München, 2007. – S. 59, file:///C:/Users/Administrador/Downloads/konstitutsionnye-osnovy-prava-intellektualnoy-sobstvennosti-v-zarubezhnyh-stranah-statya%20(2).pdf

[2] Որպես օրինակ կարող ենք դիտարկել նաև համակարգչային ծրագրերը, որոնց ՀՀ օրենսդրությունը չի դիտարկում որպես ինքնուրույն պահպանության ենթակա օբյեկտ և առանձին պահպանության ընթացակարգ որպես այդպիսին նախատեսված չէ: Համակարգչային ծրագրերը կարող են որպես հեղինակային իրավունքի օբյեկտ գրանցվել հասարակական հիմունքներով ստեղծված կազմակերպություններում, որոնք էլ կարող են իրականացնել այդ իրավունքների պաշտպանությունը:

սահմանափակման հիմքերը կարող են սահմանվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով,

3) ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածով նախատեսված արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման բացառություններում, կարծում ենք, մարդու ստեղծագործելու ազատության և մտավոր սեփականության իրավունքը բովանդակող նորմերում առկա է սահմանադրական կարգավորման բաց և նույն հոդվածում լրամշակում կատարելու անհրաժեշտություն այն բովանդակությամբ, որ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները չեն կարող կասեցվել կամ սահմանափակվել նաև Սահմանադրության **43-րդ հոդվածով նշված ստեղծագործության ազատության մասով և 60-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված դեպքերում:**

Օգտագործված նորմատիվ իրավական ակտերի և գրականության ցանկ

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն՝ ընդունված 06.12.2015 թ., ՀՀՊՏ 2015.12.21/Հատուկ թողարկում Հոդ. 1118, փոփոխություններով՝ ԱԺ, 22.06.2020:

2. Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր՝ ընդունված 10.12.1948 թ.:

3. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա՝ ընդունված 04.11.1950 թ.:

4. «Հանրության գերակա շահերի ապահովման նպատակով սեփականության օտարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք՝ ընդունված 27.11.2006 թ., ՀՀՊՏ 2006.12.20/64(519) Հոդ. 1306, փոփոխություններով, լրացումներով՝ ԱԺ, 04.06.2021, ՀՕ-274-Ն:

5. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2020 թ.-ի ապրիլի 14-ի ՍԴՈ-1522 որոշում:

6. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի 2010 թ.-ի հուլիսի 13-ի ՍԴՈ-903 որոշում:

7. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության մեկնաբանություններ: Ընդհանուր խմբագրությամբ՝ **Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի:** Եր., «Իրավունք», 2010:

8. **Թաթոյան Ա.**, Անձի իրավունքների ապահովման հիմնախնդիրները վարչական ձերբակալման և բերման ենթարկելու ընթացակարգերում՝ ազատությունից զրկման սահմանադրական հայեցակարգի համատեքստում: ՀՀ Իրավաբանների միություն. ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ, Պետության և իրավունքի տեսություն, Թիվ 3 (73) 2016 թ., https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/petiravunq/2016(3).pdf

9. **Թասալյան Լ.Հ.**, Քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների, ապրանքների, աշխատանքների կամ ծառայությունների անհատականացման միջոցները որպես մտավոր սեփականության ոչ ավանդական օբյեկտներ: Մենագրություն մաս առաջին: Երևան, 2020:

10. **Վաղարշյան Ա.**, Մարդու իրավունքների ու ազատությունների կենսագործման և սահմանափակման սահմանադրական նորամուծությունները (համակարգային և ձևական իրավաբանական մեկնաբանություն), «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», Երևան, 2017, № 3 (24):

11. **Андреева Г.Н.** Конституционные основы права интеллектуальной собственности в зарубежных странах // Журнал ''Право интеллектуальной собственности'', 2017, https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionnye-osnovy-prava-intellektualnoy-sobstvennosti-v-zarubezhnyh-stranah-statya

12. Комментарий к Конституции Российской Федерации (под общ. ред. Л.В. Лазарева). - ООО "Новая правовая культура", 2009 г., https://eiuam-my.sharepoint.com/:w:/g/personal/nune_jomardyan_eiu_am/EWY0jIsJwMdCpYaGMSKkFY0BC6s7ocm_t0ZEpPxNBwwKsQ?CID=08819c81-e213-0b5d-091c-cbcdd15741af

13. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. **М.В. Баглая**, д.ю.н., проф. **Ю.И. Лейбо** и д.ю.н., проф. **Л.М. Энтина**. — М.: Норма, 2004, http://krasinskiy.ru/Baglai.pdf

14. **Лебедев В.А.** Конституционные основы ограничений прав и свобод человека и гражданина, № 1 (122) январь 2017.

15. **Нарутто Светлана Васильевна**. Комментарий к Конституции Российской Федерации. Нормативная литература. - Москва: КНОРУС, 2021.

16. EU Charter of Fundamental Rights, http://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/17-right-property

17. **Fahje, A.** Wirtschaftsverfassungsrecht in Japan. – Köln; Berlin; München, 2007. – S. 59.

18. **John Finnis**. Natural Law and Natural Rights, Second Edition, Clarendon Law Series Edited by Paul Craig, Oxford University press. 201,

https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/287316/mod_folder/content/0/John%20Finnis%20Natural%20Law%20and%20Natural%20Rights%20Clarendon%20Law%20%202011.pdf

19. **Rhinow, R.** Grundzüge des Schweizarisches Verfassungsrecht. – Bern, 2003. – S. 1609.

ОГРАНИЧЕНИЕ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ: АНАЛИЗ КОНСТИТУЦИОННЫХ НОРМ

Аннотация

В рамках данного исследования автор рассматривает ключевой вопрос соразмерности ограничения прав интеллектуальной собственности в демократическом обществе. Исследование посвящено обоснованию допустимости ограничения прав интеллектуальной собственности в условиях чрезвычайного или военного положения, а также направлено на выявление пробелов в соответствующих конституционных нормах, предлагая изменение в статье 76.

Практическая значимость исследования заключается в рекомендациях по законодательному реформированию соответствующих норм Конституции, направленных на соблюдение прав интеллектуальной собственности личности, с одной стороны, и обоснование вытекающих из общественных интересов ограничений, с другой. Данное исследование вносит вклад в разработку нового подхода к балансу между правами личности и общественными потребностями, что и отличает данную статью от других работ в данной области.

Ключевые слова: свобода творчества, право интеллектуальной собственности, конституционное регулирование, ограничение прав, соразмерность.

LIMITATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS: ANALYSIS OF CONSTITUTIONAL NORMS

Annotation

In the framework of this study, the author addresses the issue of proportionality in the limitation of intellectual property rights within a democratic society. The study focuses on justifying the permissibility of limiting intellectual property rights during states of emergency and martial law, highlighting gaps in the relevant constitutional norms, proposing a change to article 76.

The practical relevance of the study lies in its recommendations for legislative reforms of the relevant constitutional norms, for balancing respect between individual intellectual property rights with reasonable restrictions and derived from public interest. This study contributes to the development of a new approach to balancing individual rights and societal needs, distinguishing it from other works in the field.

Keywords: freedom of creation, intellectual property rights, constitutional regulation, limitation of rights, proportionality.

Հոդվածը հանձնված է խմբագրություն 19.09.2024 թ., տրվել է գրախոսության 19.09.2024 թ., ընդունվել է տպագրության 23.09.2024 թ.: